

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024



No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati



74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982



Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 916 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.



MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	14
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	20
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	26
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	34
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	35
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	38
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	44
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	50
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyevna	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	53
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	58
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	61
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	65
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	72
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	76
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	81
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	87
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	92
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	98
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	105
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	109
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	114
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	118
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	
Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	126
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	131
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	137
Aminov Farrux Farxadovich	



Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	142
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	145
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	151
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	153
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	162
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	168
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	172
Иноятowa Камoла Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	176
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	180
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	186
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	193
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	197
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	202
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	207
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi	211
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	220
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	224
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	231
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	236
Шермаматова Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўгли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	242
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	247
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	
Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг.....	252
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	257
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	261
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	268
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	272
Uzakova Umida Ruzievna	



Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	278
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari	282
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Difuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	288
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	292
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	299
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	304
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	310
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	316
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	328
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvida faoliyat uzluksizligini baholash	335
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий	339
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	344
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	349
Xudoyorov Laziz Niyozovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	355
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi	361
Amonova Dilafro'z O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	366
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	371
Hamrokulov M. O.	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalari faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi	379
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati	383
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	392
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	396
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari	406
Oybek Toshmurovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	410
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba	416
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti	422
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli	426
Abdullayeva Dildora Qudratovna	



Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	429
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	434
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	439
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	445
Maxamadaliyeva MahliyoXon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari	452
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	457
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	463
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	470
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni	477
Babanazarova Gulzar Ziautdinovna, Ajibayeva Rauiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	483
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ	486
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	494
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	501
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	
Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	507
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	513
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	517
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	523
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	
Efficiency of Internal Audit Service and Report Improvement: Control of Sanatorium-Wellness Institution	532
Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich	
Development of Digital TV Services in the Conditions of Digitalization of the Economy.....	538
Farhad Karimov	
Kichik biznes faoliyatida muhim muvaffaqiyat omillarini belgilashning ahamiyati va ularni baholash.....	542
Kabulova Nurgo'zal Umirbek qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ekonometrik tadqiq etish	545
Muminova Maxbuba Abduvafoyevna	
Korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini baholash.....	552
Musurmonova Mahbuba Omonovna	
Tadbirkorlik subyektlari tashqi savdo faoliyatini ichki tartibga solishni takomillashtirishning ayrim jihatlari..	556
To'rayev Nurbek Muxammadovich	
Temir yo'l transportida xizmat ko'rsatish jarayonini rivojlantirishning retseptiv tahlili	561
Raxmonov G'ayrat Ismatulloyevich	
Strategik boshqaruv hisobi va uning uslubiyotini takomillashtirish masalalari.....	566
Sharipova Shoxida Abdinabiyevna	
O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mexanizmlari.....	571
Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning kontseptual jihatlari	578
Sultanov Maxmud Axmedovich	



Tijorat banklari foydasini soliqqa tortishning ayrim me'yoriy-huquqiy asoslari.....	582
Turanov M. Sh.	
O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida tijorat banklarining o'rni.....	590
Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna	
O'zbekistonda tayyor kiyimlar bozori ko'lamini oshirishda marketing strategiyalarining samaradorligi.....	600
Urazov Mansur Musurmanovich	
Yevropaga barqaror eksport va qishloq xo'jaligida yashil rivojlanish uchun Mosh bozori strategiyalarining ta'sirini baholash.....	603
Valiyeva Aziza Anvar qizi	
Rangli tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonlarini paralellashtirish.....	609
Xidirova Barchinoy Ilxomovna	
Korxonalarda ishchi personal ehtiyojlarini motivatsiyaga ta'siri.....	614
Aripov Oybek Abdullayevich, Axmedov Muzaffar Shokirjonovich	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	619
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	627
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Positioning Textile Products in Competitive Strategy.....	630
Икрамова Нодира Бурхон кизи	
Sanoatni tarkibiy o'zgarishlar asosida maqbullashtirish va samaradorlik ko'rsatkichlarini prognozlash.....	635
Kasimov Azamat Abduraimovich	
O'zbekiston Respublikasi budjetini shakllanishida egri soliqlarni undirishning fiskal samaradorligi.....	642
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna	
To'qimachilik klasterlari eksport salohiyatini boshqarish masalalari.....	649
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	
Влияние плодородности почвы на урожайность хлопчатника в хлопково-текстильных кластерах Республики Каракалпакстан.....	654
Сагиева Молдир Оразбай кизи	
Оценка категории вейпов среди курильщиков электронных сигарет Узбекистана.....	659
С. М. Мирзалиев, М. О. Куролов, Г. К. Абдурахманова, Джуди Сметана, Крисси Льюис	
Jahon kabel bozorini tatbiq etish va rivojlantirish xususiyatlari.....	672
Uralov Olimjon Maxammadjonovich	
Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvdan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish.....	677
Nomozova Qumri Isoyevna, Abdinazarov Samijon Abbos o'g'li, Jabbarov Azamat Murodullayevich, Boymurodov To'liqin Azamatovich	
Digital Transformation Implementation Directions and Instrument Analysis.....	684
Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
Understanding Financial Indicators and Their Strategic Utilization: Insights from Global Practices and Uzbekistan's Experience.....	688
Astanova Zarnigor Obid qizi, Tukhtabaev Jamshid Sharafetdinovich, Jurayev Xurshid Mamatkulovich, Ismatova Kamola Obid qizi	
Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar orqali xizmatlar sifatini oshirishning ahamiyati.....	694
Bakhromov Akmal Abduvahid o'g'li	
Sanoat korxonalarida personal mehnatini tashkil etishni optimallashtirish yo'llari.....	699
Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi, Rustamova Dilnoza Jamshid qizi, Axtamova Parizod Oybek qizi, Nuritdinova Maftuna Jahongirovna	
O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanish amaliyotini takomillashtirish..	705
Kaxarova Dilnoza Shavkatovna	
Bojxona faoliyatini transformatsiyalashda innovatsion boshqaruvni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar.....	711
Ro'ziboyev Muhiddin Xushnudovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida aholining tadbirkorlik faolligini oshirish tendensiyalari.....	714
Xudayarova Maftuna Shavkatovna	
O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishda xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'rni.....	721
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	



Факторы успеха в управлении инвестициями промышленных предприятий	725
Ёдгоров Сардорбек Самадович	
Issues of minimizing risks related to mortgage lending of commercial banks of the republic of Uzbekistan	730
Kulliev Istam Yangimurodovich	
O'zbekiston Respublikasida nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish xususiyatlari	739
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish yo'llari.....	744
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich	
Investitsiyalar – moliyaviy barqarorlik kafolati.....	750
Xaydarov Nizamiddin Xamrayevich	
Современные подходы к управлению системой заработной платы и льгот в условиях рыночной экономики	755
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Atrof-muhit muhofazasida xulq-atvor iqtisodiyotining roli	763
Djalilov Farxod Abduganiyevich	
Eco-Paths of Uzbekistan: How Corporate Social Responsibility in Tree Planting and Transport Infrastructure is Paving the Way For Sustainable Futures.....	767
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li, Alfira Sofia, Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Oliy ta'lim xizmatlar bozorida raqamli marketingning ahamiyati.....	775
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Sanoatning kon-geologiya korxonalari iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash xususiyatlari.....	780
Xotamov Javohir Abdusharop o'g'li	
Qishloq xo'jaligi agrotexnologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlash yo'llari	785
Isakov J. Ya.	
Savdo korxonalarini rivojlantirishda tijorat banklarining ahamiyati va ularni takomillashtirish istiqbollari.....	792
Aktamov Abduvali Abdug'ani o'g'li	
Ekologik muammolar va "yashil" iqtisodiyot.....	798
Axunova Shohista Nomanjanovna, Maxkamova S. Sh.	
Rivojlangan mamlakatlar tajribasida umidsiz soliqlar qarzini hisobdan chiqarish tartiblari va uni amaliyotda qo'llash masalalari.....	802
G'aybullayev Abdunabi Abduvohid o'g'li, Usubjanov Shavkat Sidiqjanovich, Abdulazizov Baxodirjon Muhammadzohid o'g'li	
Qishloq xo'jaligida qiymat yaratish zanjirini raqamli texnologiyalarni qo'llash asosida takomillashtirish	806
Iroda Turdibayevna Kudratova	
Soliq hisobi va tahlilini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari.....	812
Jumayev Umid Nazarovich, Xo'jayev Sadridin Mamatmurotovich, Gapparov Zokirjon Bozorovich	
Biznesni raqamlashtirishning iqtisodiy mazmuni va biznes transformatsiyasining nazariy asoslari.....	816
Mamajonov Fayzullo Abdusamatovich	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari	820
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri.....	828
Maxmudaliyeva Manzuraxon Raxmon qizi	
Globalshuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash masalalari	831
Qo'ziyev Shodiyor Qilichboy o'g'li, Xakimov Javohir Hamza o'g'li, Turganbaev Nursultan Bayram o'g'li, Masharipov Rasulbek Jo'rabekovich, Xasanov Ruslan Raxmatovich	
Davr xarajatlari va audit hisobini takomillashtirish.....	837
Quliyev Komiljon Shuxratovich, Ismatov Shohislom Nabi o'g'li, Qilichov Chingiz Ne'mat o'g'li, Shukurov Nurbek Akbarovich	
Innovatsion ta'lim texnologiyalarining mohiyati va nazariy asoslari.....	840
R. K. Ollaberganova	
Mamlakatda moliya bozorini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari.....	845
Rizayeva Laylo Patxulla qizi, Boboqulova Shaxlo Turg'in qizi, Aminjonova Nozima Naimjonovna	
Qishloq xo'jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish sharoitlari va imkoniyatlardan samarali foydalanish tahlili	850
Turgunov Odilbek Maripovich	
Hudud investitsion faolligini oshirishda marketing strategiyalaridan samarali foydalanish yo'llari	857
Achilov Abrorjon Niyatqobilovich, Ergashev Alijon Hojimatovich	



Инструменты финансового рынка в сокращении уровня бедности в экономике Республики Узбекистан.....	861
Саиткулова Матлуба	
“Yashil” iqtisodiyot, ekologiyalashtirish va barqaror rivojlanish integratsiyasi: barqaror kelajakni ta’minlashga kompleks yondashuv.....	866
Tadjibayev Zakir Malikovich	
O‘zbekistonda iqtisodiy faollikni ta’minlashga qaratilgan fiskal va monetar siyosatlarining hozirgi holati.....	871
Xudeybergenova Nigora Turgunbayevna	
Davlat budjetida g‘azna ijrosining o‘rni.....	878
Jo‘rayeva Mohinur Norqul qizi, Axmedova Yashnar Abdulla qizi, Nosirova Jamila Akbarovna	
Davlat budjeti daromadlarining ijrosi va nazorati.....	882
G. M. Samandarova	
Sanoat korxonalarida intellektual resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish mexanizmi.....	887
Q. A. Odinayev	
Tools of State Policy for Sustainable Development of Social Infrastructure in Uzbekistan.....	892
Abbasov Baurjan Madiyarovich, Navik Istikomah, Se M.Si, Nasriddinov Fazliddin	
Некоторые вопросы инноваций в развитии банковской деятельности.....	898
Джураев К. Т.	
Применение цифровых технологий в противодействии финансовым мошенничествам	905
Гадаев Исмат Ядгарович	
Turizm sohasida kadrlar tayyorlashga ilmiy-nazariy yondashuvlar va kadrlarning zamonaviy kompetensiyalari	909
Yuldasheva Dilnoza Ulug‘bekovna	
Tijorat banklarining passiv operatsiyalarini samarali boshqarishni takomillashtirish.....	913
Sarimov Shaxbozali Soatali o‘g‘li	
Kichik biznes subyektlari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi tahlili	919
Suvonov Ibrohim Izbasarovich, Yoqubjonov Azizjon Qobiljon o‘g‘li	
Pulga talab va taklifni statistik prognozlash masalalari	923
Ibrohimov Muhammadjon Abdullajanovich	
Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirishda soliq tizimi.....	928
Akbarov Akramjon Ibroximjonovich	
Kichik biznes subyektlari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish usullari	932
To‘rayeva Nafisa Odiljonovna	
Behavioral Theory of the Firm	938
Egamberdieva Oydin Abror kizi	
O‘zbekiston hududlarida turizm turlarini rivojlanish orqali bandlik darajasini oshirish.....	944
Bolqiboyeva Ug‘iloy Bolqiboy qizi	
Mintaqa soliq tizimida yashirin iqtisodiyot ta’sirini baholash omillari	949
Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna, Sapayev Maxsudbek Karimovich	
Sug‘urtaning iqtisodiyotdagi o‘rni va uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar	953
Iminov Toxirjon Karimovich	
O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmini takomillashtirish	957
Malikova Shoiray Baxtiyorovna	
O‘zbekiston tikuv-trikotaj korxonalarining xalqaro bozorlardagi mavqeyini oshirish yo‘llari.....	962
Vafoyeva Dilafruz Ikromovna	
Kichik biznes sohasini istiqboldagi rivojlanishida davlat siyosati.....	968
Abdug‘aniyev Murodjon Shavkat o‘g‘li	
Innovative Development of Business Activity.....	972
Son of Otakhanov Sardorbek Makhammadali	
Aholi bandligini oshirishda xususiy tadbirkorlikning o‘rni.....	976
Mamajonova Gulbaxor Toxirjon qizi	
Turizm sohasida logistikani rivojlantirish masalalari	980
Muxtorova Indirabonu Yasharbek qizi	
Marketing logistikasining zamonaviy yondashuvlari.....	985
Pardayev Sherzod Xolmurodovich	



Raqamli transformatsiya sharoitida jamoat tashkilotlarini boshqarishni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar	991
Raxmonov Abduxalil Rasulovich	
O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili.....	995
Shodiyev Xurshedjon Karimovich, Ibragimov Elmurod Gulboynor o'g'li, Baxtiyorov Sherali Muzaffarovich, Burxanov G'ofur Baxodirovich	
Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini rivojlantirishning innovatsion mexanizmini takomillashtirish	1000
Shomurodova Mahliyo G'ulomjonovna	
2020–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasini “yashil” energiya bilan ta'minlash uchun olib borilayotgan islohotlar	1004
Tojiyev Bilol Abdirosulovich, Azimov Erkin Umidovich	
Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni takomillashtirish asosida inson kapitalini rivojlantirish	1009
Ubaydullayev G'ayrat Zuvaytovich	
Ways to improve internal audit in enterprises in the digital economy	1014
Kodirova Zulhumor Namazovna	
Investment Management is an Important Factor of Economic Development.....	1019
Yuldasheva G. A., Ziyayev Dilshodjon	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirish asosiy omilidir.....	1022
Aliyev Akmal, Bozorova Ozoda Raximovna	
Kichik biznesni mahalliy darajada boshqarish holatini baholashda mavjud iqtisodiy salohiyatni hisobga olgan holda yondashish uslubiyoti.....	1026
Ubaydullayev Akmal Tulkinboyevich	
Формирование механизмов стратегического управления развития химической отрасли.....	1033
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	1038
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг.....	1042
Каримова Азиза Махомадризовна, Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznesning amaliy ahamiyati.....	1047
Mamajanova Gulbaxor Toxirjon qizi, Abdug'aniyev Murodjon Shavkat o'g'li	
Milliy innovatsion tizimning shakllanishida oliy ta'lim muassasalarining innovatsion rivojlanish prinsiplari...	1052
Nishonov Dilshod Shamsiddinovich	
Oliy ta'limda o'quv jarayonini samaradorligini oshirishda multimediya texnologiyalaridan foydalanish.....	1058
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirishda mikromoliyalash-tirishning xususiyatlari	1063
Tojiyev Javlonbek Rustamovich	
O'zbekiston Respublikasi fiskal siyosatining siklik xususiyatini aniqlash masalalari	1067
Sheraliev Javoxirbek Jaxongir o'g'li	
Управление хозяйственной деятельностью торговых предприятий.....	1073
Юлдашева Гульмира Азатовна, Зияев Дилшоджон	



O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FISKAL SIYOSATINING SIKLIK XUSUSIYATINI ANIQLASH MASALALARI

Sheraliev Javoxirbek Jaxongir o'g'li

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi



Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi fiskal siyosatining iqtisodiy sikl bilan bog'liqlik xususiyat, Philipp Heimberger metodologiya asosida aniqlangan. Shuningdek, maqolada iqtisodiy siklning mohiyati, siklik xususiyatiga ko'ra fiskal siyosatning turlari hamda fiskal siyosatning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati hamda iqtisodiy o'sish, davlat byudjeti daromadlari, xarajatlari va saldosining dinamik tahlillari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy sikl, fiskal siyosat, protsiklik fiskal siyosat, kontrtsiklik fiskal siyosat, iqtisodiy o'sish, davlat byudjeti xarajatlari, byudjet defitsiti.

Abstract: In this article, the nature of the fiscal policy of the Republic of Uzbekistan in relation to the economic cycle is determined on the basis of the methodology of Philipp Heimberger. The article also cites the nature of the economic cycle, the types of fiscal policy by the cyclical nature, and the importance of fiscal policy in ensuring macroeconomic stability, and dynamic analysis of economic growth, government budget revenues, expenditures, and budget balance.

Key words: Economic cycle, fiscal policy, procyclical fiscal policy, countercyclical fiscal policy, economic growth, state budget expenditures, budget deficit.

Аннотация: В данной статье определяется связь между фискальной политикой Республики Узбекистан и экономическим циклом на основе методологии Филиппа Хаймбергера. В статье упоминаются характер экономического цикла, виды фискальной политики в зависимости от ее цикличности и значение фискальной политики в обеспечении макроэкономической стабильности, а также динамический анализ экономического роста, доходов, расходов и балансов государственного бюджета.

Ключевые слова: Экономический цикл, фискальная политика, проциклическая фискальная политика, контрциклическая фискальная политика, экономический рост, расходы государственного бюджета, бюджетный дефицит.

KIRISH

Fiskal siyosatning maqsadlaridan biri mamlakatning makroiqtisodiy muhitni barqarorlashtirish hisoblan-sada, ko'pgina mamlakatlar, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar o'tgan yillar davomida odatda protsiklik fiskal siyosat yuritishgan¹. екин дастлаб проциклик фискал сиёсат ялпи талабни рағбатлантириб, иқтисодий фаоллики ошириш учун фойдали, деб ҳисобланилган бўлса-да, иқтисодий пасайиш даврида унинг салбий оқибатлари яққол кўзга ташланиб қолган. Шунинг учун кўплаб мамлакатлар сўнгги 10 йилликларда проциклик фискал сиёсатдан контрциклик фискал сиёсат юритишга ўта бошлашган. Масалан, 1960–1999-йиллар оралиғида 94 та, жумладан, 21 та ривожланган ва 73 та ривожланаётган мамлакатлар учун олиб борилган тадқиқотлар² shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarning 90 foizidan ortig'i protsiklik fiskal siyosat yuritgan bo'lsa, rivojlangan mamlakatlarning deyarli 80 foizi kontrtsiklik fiskal siyosat olib borgan. 2000–2009-yillar oralig'ida esa rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida ham kontrtsiklik fiskal siyosat yuritish sur'ati keskin oshdi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarning 35 foizi yoki 73 tadan 26 tasi kontrtsiklik fiskal siyosatga o'tishgan. Bu esa 1960–1999-yillarga nisbatan 4 barobar ko'p demakdir³.

1 Antonio Fatás and Ilian Mihov "The Euro and Fiscal Policy", The University of Chicago Press, February 2010, 287- 324p.

2 Kaminsky, Graciela, Carmen Reinhart, and Carlos Végh (2005), "When It Rains, It Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies", NBER Macroeconomics Annual 2004, 19:11-82.

3 Frankel, Jeffrey A., Carlos A. Végh, and Guillermo Vuletin. "Fiscal Policy in Developing Countries: Escape from Procyclicality." VoxEU, June 23, 2011.



Iqtisodiy siklni muvozanatda ushlab turuvchi ustun, ya'ni iqtisodiy jarayonlar tezlashganda mo'tadillashtiruvchi, pasayganda esa rag'batlantiruvchi, bir so'z bilan aytganda, barqarorlashtiruvchi siyosat fiskal siyosat hisoblanadi. Fiskal siyosat soliqlar va davlat xarajatlari yo'nalishlarini o'zgartirish orqali iqtisodiy sikl chastotasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bundan tashqari, fiskal siyosat pul-kredit siyosati bilan muvofiqlikda olib borilganda inflyatsiyani barqarorlashtirish maqsadlariga erishishni osonlashtirishi, moliyaviy barqarorlik uchun xavflarni kamaytirishga yordam berishi mumkin⁴.

Iqtisodiy nazariyada siklik xususiyatiga ko'ra fiskal siyosatning ikki turi ajratiladi: bular – kontrtsiklik fiskal siyosat; protsiklik fiskal siyosat.

Kontrtsiklik fiskal siyosat - iqtisodiyotni davriy tebranishiga teskari olib boriladigan chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga qamrab oladi. Ya'ni iqtisodiy rivojlanish davrida hukumat yalpi talabni qisqartirish maqsadida davlat xarajatlarini kamaytirishga va/yoki soliqlarni oshirishga intiladi. Aksincha, iqtisodiy pasayish davrida esa davlat xarajatlarini oshirish va/yoki soliqlar kamaytirish orqali yalpi talabni rag'batlantirishi mumkin. Bu orqali hukumat iqtisodiy inqiroz davrida turli kutilmagan risklarni oldini olishga va iqtisodiy tebranishlar chastotasini kamaytirishga xarakat qiladi. Ya'ni kontrtsiklik fiskal siyosat iqtisodiy pasayish davrida iqtisodiy tebranishlarni kamaytiradi va makrofiskal barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Protsiklik fiskal siyosat esa iqtisodiy sikl tebranishiga muvofiq olib boriladigan chora-tadbirlar majmui hisoblanadi. Ya'ni, hukumat iqtisodiy yuksalish davrida yalpi talabni oshirish uchun davlat xarajatlarini oshirishga va/yoki soliqlarni kamaytirishga, iqtisodiy pasayish davrida esa yalpi talabni qisqartirish uchun xarajatlarni kamaytirishga va/yoki soliqlarni oshirishga urinadi. Bu esa, makroiqtisodiy muvozanatga jiddiy ta'sir ko'rsatishi, ya'ni makroiqtisodiy o'zgaruvchanlikni oshirishi, real sektor va inson kapitaliga investitsiyalarni kamaytirishi, iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilishi va axoli daromadlariga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Masalan, koronavirus pandemiyasi davrida korxonalar va aholini qo'llab-quvvatlash uchun hukumatning yordami juda zarur edi, lekin shu bilan birga, yalpi talab yalpi taklifga nisbatan yuqori sur'atda oshmasligini ta'minlash, ya'ni inflyatsiyani oldini olish ham dolzarb vazifa hisoblanardi. Shuning uchun protsiklik fiskal siyosatning yuritilishi o'rta muddatli davrda inflyatsiyaning oshishiga, axoli real daromadlarini kamayishiga va natijada iqtisodiy o'sishning pasayishiga olib kelish xavfini kuchaytirishi mumkin. Bu esa kelajakda ichki va tashqi shoklarga nisbatan iqtisodiyotni zaiflashishiga olib kelishi mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Umuman fiskal siyosatni siklik xususiyati ko'p yillardan beri olimlar e'tibor markazida bo'lib kelgan. Keynschilik nazariyasiga ko'ra, fiskal organlar ishlab chiqarish tebranishlarini barqarorlashtirish uchun kengayish davrida qisqaruvchi va pasayish davrida kengayuvchi kontrtsiklik fiskal siyosatni olib borishi kerak. Bundan farqli o'laroq, neoklassik nazariyaga ko'ra, fiskal siyosat iqtisodiy buzilishlarni minimallashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak va shuning uchun iqtisodiy sikl davomida neytral bo'lishi kerak deyiladi. Demak, agar fiskal organlar Keyns ko'rsatmalariga amal qilgan bo'lsa, iqtisodiy sikl davomida davlat xarajatlari va ishlab chiqarish o'rtasidagi salbiy korrelyatsiyani, soliq stavkalari va ishlab chiqarish o'rtasidagi ijobiy korrelyatsiyani ta'minlashga xarakat qilishi lozim. Aksincha, fiskal siyosat neoklassik tamoyillarga muvofiq belgilansa, ular o'rtasidagi korrelyatsiyalar mohiyatan nolgacha teng bo'lishi lozim⁵.

Ko'pgina empirik tadqiqotlar rivojlanayotgan mamlakatlarda fiskal siyosat ko'proq protsiklik bo'ladi degan xulosaga keladi. Masalan, Perotti va Gavin⁶ Lotin Amerikasida fiskal siyosat juda protsiklik deb topishgan bo'lsa, Kaminskiy va boshqa olimlar fiskal siyosat rivojlangan mamlakatlarga qaraganda odatda rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'proq protsiklik ekanligini ko'rsatadi⁷. So'nggi o'n yil ichida rivojlanayotgan mamlakatlarda fiskal institutlar sifati ortishi fonida protsiklik fiskal siyosat yuritishga moyillik kamaygan.

Bundan tashqari, Alberto Alesina va Guido Tabellini⁸ iqtisodiy rivojlanish davrida avtomatik stabilizatorlar tufayli davlat xarajatlarining YalMga nisbatan ulushi kamayishi, davlat byudjeti daromadlarining ulushi esa ortib borishi kerak bo'ladi, natijada YalMga nisbatan byudjet profitsiti ortadi, ya'ni kontrtsiklik fiskal siyosat yuritilishi kerak degan xulosaga kelishgan, lekin amalda ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarning fiskal siyosati protsiklik xususiyatga ega ekanligini ta'kidlashadi. Ya'ni ularning o'tkazgan tahlillariga ko'ra, rivojlanayotgan

4 Tobias Adrian, Vitor Gaspar "How Fiscal Restraint Can Help Fight Inflation", IMF blog, 21 june, 2022. - <https://www.imf.org/ru/Blogs/Articles/2022/11/21/how-fiscal-restraint-can-help-fight-inflation>.

5 A.Ahmad, R.McManus, F.G.Ozkan, (2021) "Fiscal space and the procyclicality of fiscal policy: The case for making hay while the sun shines". Economic Inquiry, 59(4), 1687–1701.

6 Michael Gavin, Roberto Perotti, "Fiscal Policy in Latin America", MIT Press, January 1997, p. 11 – 72.

7 Kaminsky, Graciela, Carmen Reinhart, and Carlos Végh (2005), "When It Rains, It Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies", NBER Macroeconomics Annual 2004, 19:11-82.

8 Alesina, Alberto, Guido Tabellini, and Filipe R. Campante. "Why Is Fiscal Policy Often Procyclical?" Journal of the European Economic Association 6, no. 5 (2008): 1006–36. <http://www.jstor.org/stable/40283091>.



mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanish davrida davlat xarajatlarning YalMdagi ulushi va unga mutanosib ravishda byudjet defitsiti oshgan, turg'unlik davrida ikki ko'rsatkich ham pasaygan⁹.

Jose Luis Diaz Sanchez, Joana Monteiro Da Mota ham o'z izlanishlarida rivojlangan mamlakatlarda byudjet siyosati kontrtsiklik bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda u odatda protsiklik bo'ladi degan xulosaga kelishgan¹⁰. Yevropa Valyuta Ittifoqi tomonidan tuzilgan "Maastricht shartnomasi, Barqarorlik va O'sish pakti" shartnomasiga rioya qilishlari uchun ittifoq tarkibidagi hukumatlar kontrtsiklik fiskal siyosat olib borishlari hamda ishlab chiqarish tebranishlariga qarshi nosimmetrik tarzda munosabat bildirishlari, ya'ni siyosatchilar turg'unlik davrida restriksion fiskal siyosatdan qochishlari va iqtisodiy yuksalish davrida byudjet tizimini konsolidatsiyalashga xarakat qilishlari lozim bo'lgan. Lekin, xatto yuqori darajada sanoatlashgan mamlakatlarda ham davlat moliyasining ba'zi tarkibiy qismlari iqtisodiy siklga mos ravishda kengaygan¹¹.

Philipp Heimberger ham fiskal siyosat turli mamlakatlarda iqtisodiy tebranishlarni kuchaytirishi yoki kuchaytirmasligi haqida ko'plab izlanishlar qisman qarama-qarshi xulosalar berganligini ta'kidlaydi. Ilg'or rivojlangan mamlakatlarning o'rtacha hisobda soliq-byudjet siyosati kontrtsiklik hisoblanadi, lekin rivojlanayotgan mamlakatlar protsiklik fiskal siyosatga moyil deb hisoblaydi¹².

Asif Ahmad, Richard McManus, F. Gulcin Ozkan past va o'rta daromadli mamlakatlarda protsiklik fiskal siyosat kamayganini, yuqori daromadli mamlakatlarda esa global moliyaviy inqiroz davridan keyin fiskal protsiklik ortganini aniqlashgan¹³.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Rivojlanayotgan hamda faol ravishda qarz jalb qilayotgan mamlakat sifatida O'zbekiston Respublikasi fiskal siyosatining siklik xususiyatiga ko'ra, qaysi toifaga mansub ekanligini aniqlash muhim hisoblanadi. Bunga asosiy sabab fiskal siyosatning siklik xususiyati iqtisodiy sikl bilan o'zaro bog'liq bo'lib, ular o'rtasida o'zaro to'g'ri yoki teskari bog'liqqa ega, ya'ni fiskal siyosat protsiklik yoki kontrtsiklik xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, tashqi risklarga iqtisodiyotni chidamliligini oshirish uchun esa kontrtsiklik fiskal siyosat yuritish talab qilinishi zarur.

Fiskal siyosatning siklik xususiyatini aniqlash bo'yicha Philipp Heimberger qo'llagan metodologiyadan foydalanamiz. Olim amalga oshirgan meta-regression tahlilda ijobiy regressiya koeffitsienti fiskal siyosatni protsiklik ekanligini, salbiy regressiya koeffitsienti esa kontrtsiklik ekanligini anglatadi. Ya'ni agar davlat xarajatlarning YalMga yoki uning o'sish sur'atiga regression bog'liqligi ijobiy bo'lsa, mamlakatda protsiklik xususiyatga ega bo'lgan fiskal siyosat va agar koeffitsient salbiy bo'lsa, kontrtsiklik fiskal siyosat yuritilayotgan bo'ladi. O'rganilgan adabiyotlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, fiskal siyosat va ishlab chiqarish sikli o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun turli xil ko'rsatkichlardan foydalanilgan. Masalan, Philipp Heimberger fiskal siyosat o'zgaruvchisi sifatida real davlat iste'mol xarajatlari, davlat byudjeti taqchilligi, soliq tushumining YalMga nisbati kabi ko'rsatkichlarni olgan bo'lsa, ishlab chiqarishning siklik o'zgaruvchisi sifatida real YalM hajmi, uning real o'sish sur'ati, YalM uzilishi (output gap) kabilar modelga o'zgaruvchi tariqasida kiritilishi mumkinligini ta'kidlagan.

Philipp Heimberger ilgari surgan fiskal siyosatning siklikligini ekonometrik modellashtirish formulasi quyidagidan iborat¹⁴:

$$FP = \alpha_0 + \alpha_1 CYCLE + \alpha_2 X + \epsilon \quad (1)$$

Bu yerda,

FP – fiskal siyosat o'zgaruvchisi;

CYCLE – ishlab chiqarish sikllik o'zgaruvchisi;

X – qo'shimcha nazorat o'zgaruvchilarni (omillar) o'z ichiga oladi;

ϵ – standart xatolik.

Ushbu modelga asosan biz davlat xarajatlari (bog'liq o'zgaruvchi) va iqtisodiy o'sish sur'ati (mustaqil o'zgaruvchi) o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga xarakat qildik. Qolgan o'zgaruvchilar modelga instrumental o'zgaruvchilar sifatida kiritilgan.

9 Alberto Alesina and Guido Tabellini, "Why is fiscal policy often procyclical?", Harvard University and IGER Bocconi, February 2006, 41 pages.

10 Jose Luis Diaz Sanchez, Joana Monteiro Da Mota, "How Procyclical Has Fiscal Policy Been in CEMAC?" Published on Africa Can End Poverty, June 22, 2022.

11 Mark Hallerberg, Rolf Strauch "On the Cyclicity of Public Finances in Europe", Empirica 29: 183–207p, 2002.

12 Philipp Heimberger, "The cyclical behaviour of fiscal policy: A meta-analysis". Vienna Institute for International Economic Studies, Austria. Economic Modelling 123 (2023) 106259.

13 A.Ahmad, R.McManus, F.G.Ozkan, (2021) "Fiscal space and the procyclicality of fiscal policy: The case for making hay while the sun shines". Economic Inquiry, 59(4), 1687–1701. Available from: <https://doi.org/10.1111/ecin.13008>1700.

14 Philipp Heimberger, "The cyclical behaviour of fiscal policy: A meta-analysis". Vienna Institute for International Economic Studies, Austria. Economic Modelling 123 (2023) 106259.



1-jadval: Modelda olingan o'zgaruvchilarning umumiy tavsifi

Variable	Obs	Mean	Std.dev.	Min	Max
ln_rgexp2010	12	10.00116	0.4168944	9.306247	10.66377
ln_rgdp2010	12	11.6866	0.2047184	11.34896	11.98637

Tadqiqot metodologiyasiga ko'ra, ushbu tahlilda 2010–2022-yillar kuzatuv davri sifatida olingan. Model o'zgaruvchilarining barchasi bir xil vaznga ega bo'lib, kuzatuv davri davomida ularning 2010-yilgi narxlardagi real xajmlaridan foydalanilgan (1-jadval). Barcha ta'sir etuvchi omillarning statsionarligi aniqlash uchun birlik ildiz testidan (Augmented Dickey-Fuller unit root test) hamda ma'lumotlarning normal taqsimoti (Shapiro-Francia test) testidan o'tkazilgan. Modeldagi barcha ko'rsatkichlar statsionar va normal taqsimlangan. Shuningdek, modeldagi qoldiqlarning normal taqsimotini aniqlab beruvchi "heteroscedasticity" testidan o'tkazilgan va olingan natijalar qoldiqlar normal taqsimlanganini ko'rsatmoqda. Aniqlangan modellarda avtokorrelatsiya mavjud emas, uni aniqlashda esa broysh-godfrey testidan foydalanilgan. Olingan natijalar ishonchli ekanligini newey-west testi orqali aniqlangan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Korrelatsion tahlil natijalariga e'tibor beradigan bo'lsak, davlat xarajatlari va iqtisodiy o'sish sur'ati o'rtasida ijobiy (0.9568) bog'liqlik mavjud. Bu esa mamlakatimizda oxirgi yillarda protsiklik fiskal siyosat olib borilayotganidan dalolat beradi (2-jadval).

2-jadval: Korrelatsion tahlil natijalari

	rgexp2010	rgdp2010
rgexp2010	1.0000	
rgdp2010	0.9568	1.0000

Regression tahlil natijalariga ko'ra, davlat xarajatlari va iqtisodiy o'sish o'rtasida ham ijobiy bog'liqlik mavjud. Masalan, bir omilli regression tahlilda iqtisodiy o'sish sur'atini 1 foizga o'sishi davlat xarajatlarini ham 1,96 foizga o'sishiga olib keladi. Bu esa iqtisodiy kengayish davrida davlat xarajatlarining o'sishini anglatib, mamlakatimizda protsiklik fiskal siyosat olib borilayotganidan dalolat beradi. Oxirgi yillardagi byudjet balansining salbiyligi, davlat qarzining YalMga nisbatan keskin o'sishi buning yaqqol alomatlaridan hisoblanadi (3-jadval).

3-jadval: Philipp Heimberger modeli asosida olingan regression tahlil natijalari¹⁵

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	12
Model	1.7855571	1	1.7855571	F(4, 16)	=	141.43
Residual	0.12625281	10	0.012625281	Prob > F	=	0.0000
Total	1.91180991	11	0.173800901	R-squared	=	0.9340
				Adj R-squared	=	0.9274
				Root MSE	=	0.11236

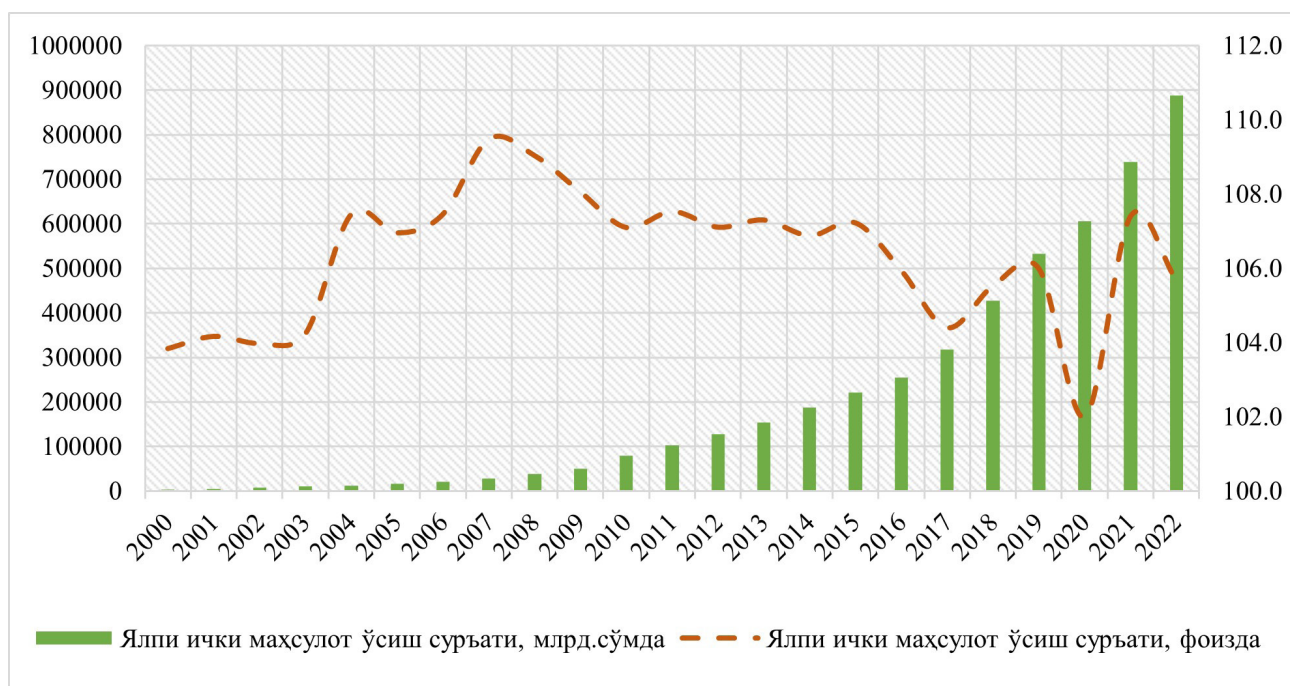
ln_rgexp2010	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
ln_rgdp2010	1.968038	0.1654883	11.89	0.000	1.599308 2.336769
cons.	-12.99852	1.934267	-6.72	0.000	-17.30833 -8.688701

15 Stata 17© dasturi asosida muallif tomonidan hisoblangan.



Shuning uchun mamlakatimizda iqtisodiy kengayish davrida protsiklik siyosatning salbiy ta'sirlarini oldini olish uchun fiskal qoidalarni kengroq joriy etish hamda fiskal intizomni kuchaytirish zarur. Shuningdek, keyingi yillarda makroiqtisodiy, jumladan, fiskal barqarorlikni ta'minlash maqsadida kontrtsiklik fiskal siyosat yuritish lozim bo'ladi.

Umuman olganda, mamlakatimizda so'nggi 2000-yildan keyingi davrlarda yalpi ichki mahsulot hajmi yuqori sur'atlarda o'sdi. Masalan, 2000–2019-yillar orlag'ida iqtisodiy o'sish sur'ati deyarli 4 foizlik sur'atdan pastga tushmadi. Faqatgina, 2020-yilda karantin cheklavlari qo'yilishi iqtisodiyotning barcha sohalariga salbiy ta'sir etishi natijasida iqtisodiy o'sish sur'ati sekinlashdi, lekin iqtisodiy pasayish holati kuzatilmadi va natijada O'zbekiston Respublikasi dunyoda kam davlatlar erishgan iqtisodiy o'sish sur'atiga erisha oldi (1,99 foiz). 2021–2023-yillarda iqtisodiy o'sish sur'ati yana tezlashib, o'zining barqaror holatiga qaytib, mos ravishda 107,4, 105,7 va 106,0 foizni tashkil etdi. Ko'rinib turibdiki, oxirgi yillarda ham mamlakatimiz iqtisodiy jihatdan kengayish davrini boshdan kechirdi, lekin ayni shu davrda davlat va xususiy qarz mablag'larini jalb qilish tendentsiyasi jadallashib, davlat xarajatlari yildan yilga ortib bordi.

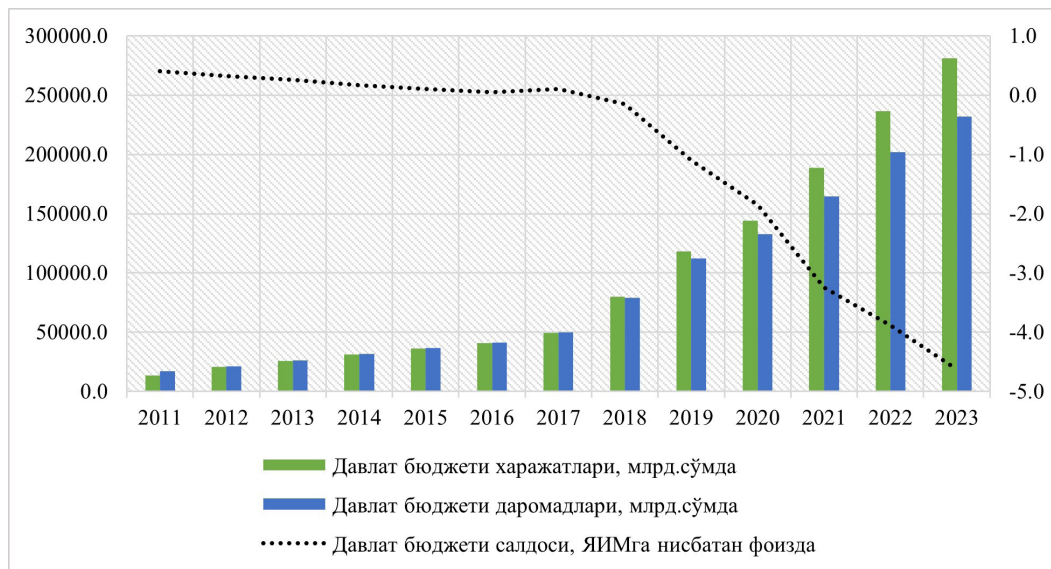


1-rasm: 2000–2022-yillarda O'zbekiston Respublikasi YaIM hajmi (mlrd.so'mda) va iqtisodiy o'sish sur'ati dinamikasi (foizda)¹⁶

Masalan, so'nggi yillarda davlat budjeti daromadlari (maqsadli jamg'armalarsiz) o'sish tendentsiyasiga ega. Masalan, 2011–2016-yillar oralig'ida davlat budjeti daromadlari 3 barobarga oshgan (17061,3 mlrd.so'mdan 41043,4 mlrd.so'mgacha) bo'lsa, 2017–2023-yillar davomida deyarli 5 barobarga (49681 mlrd.so'mdan 232607 mlrd.so'mgacha) ko'paygan. Ya'ni 2017–2022-yillarda 2011–2016-yilga nisbatan davlat budjeti daromadlarining o'sish sur'ati 1,63 barobarga tezlashgan bo'lib, eng yuqori yillik o'sish sur'atlari 2018 va 2019-yillarga - mos ravishda 159,2 foiz va 141,8 foiz - to'g'ri kelgan. Shuningdek, davlat budjeti xarajatlari ham budjet daromadlariga mos ravishda o'sish tendentsiyasiga ega bo'ldi. Masalan, 2011–2016 yillarda budjet xarajatlari 3 barobardan ko'proqqa (13386,9 mlrd.so'mdan 40911,3 mlrd.so'mgacha) ortgan bo'lsa, 2017–2023-yillar davomida 5,7 martaba o'sgan. Bu ikki davr o'rtasidagi xarajatlari o'sish sur'atini deyarli 2 barobar tezlashgani anglatadi. So'nggi yillarda budjet xarajatlarning eng yuqori o'sish sur'ati xuddi budjet daromadlari singari 2018–2019-yillarga to'g'ri kelib, mos ravishda 161,6 va 148,0 foizni tashkil etgan.

Natijada, 2011–2017-yillarda davlat budjeti (davlat maqsadli jamg'armalarisiz) saldosi kamayib boruvchi protsitsit bilan, 2018–2022-yillarda oshib boruvchi defitsit holatida yakunlandi. 2018–2023-yillarda esa YAIMga nisbatan budjet taqchilligida -0,1 foizdan -4,6 foizgacha kengayish qayd etilgan. Bu esa mamlakatimiz fiskal siyosatida protsiklik xususiyatlari shakllanayotganligini ko'rsatmoqda (2-rasm).

16 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi – www.stat.uz.



2-rasm: 2011–2023-yillarda O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlari, xarajatlari va saldosi dinamikasi¹⁷

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shuningdek, yuqori iqtisodiy o'sish bo'lgan yillarda davlat budjeti defitsit holatida ijro etilishi ham mamlakatda protsiklik fiskal siyosat yuritilayotganligidan dalolat beradi. Umuman olganda, budjetning me'yordan ortiqcha defitsit bilan ijro etilishi davlat qarzining YAIMga nisbatan ulushini ham oshishiga olib kelishi mumkin. Chunki mamlakatimizda har yili qabul qilinadigan "O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti to'g'risida"gi qonunga ko'ra, davlat budjeti defitsitini davlat qarzi hisobiga moliyalashtiriladi, bu esa davlat qarzini oshishini anglatadi. Agar davlat qarzi YAIMga nisbatan oshsa, moliyaviy barqarorlik buziladi. Masalan, jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, keyinchalik koronavirus pandemiyasi davrida vujudga kelgan iqtisodiy inqiroz qarzdor iqtisodiyotlarning zaif tomonlarini, iqtisodiy tanazzul, real foiz stavkalarining oshishi va moliya tizimidagi qiyinchiliklar sharoitida davlat qarzi darajasini nazorat qilish nihoyatda qiyinligini ko'rsatdi. Ilgari qarzdorlik uchun barqaror deb hisoblangan qarzdorlik darajalari endilikda haddan tashqari yuqori deb qabul qilinmoqda va jiddiy to'lov qobiliyati muammolarini keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun ham davlat budjetini qoplashda ichki imkoniyatlardan optimal foydalanish hamda davlat budjeti defitsiti miqdorini ham kamaytirish, bir so'z bilan aytganda, kontrsiklik fiskal siyosat amaliyotiga qaytish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa bizga moliyaviy xavfsizlikni taqdim etadi, natijada makroiqtisodiy barqarorlikni saqlab turish imkoniyati oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jose Luis Diaz Sanchez, Joana Monteiro Da Mota, "How Procyclical Has Fiscal Policy Been in CEMAC?" Published on Africa Can End Poverty, June 22, 2022.
2. Antonio Fatás and Ilian Mihov "The Euro and Fiscal Policy", The University of Chicago Press, February 2010, 287- 324p.
3. Kaminsky, Graciela, Carmen Reinhart, and Carlos Végh (2005), "When It Rains, It Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies", NBER Macroeconomics Annual 2004, 19:11-82.
4. Frankel, Jeffrey A., Carlos A. Végh, and Guillermo Vuletin. "Fiscal Policy in Developing Countries: Escape from Procyclicality." VoxEU, June 23, 2011.
5. Tobias Adrian, Vitor Gaspar "How Fiscal Restraint Can Help Fight Inflation", IMF blog, 21 June, 2022.
6. A.Ahmad, R.McManus, F.G.Ozkan, (2021) "Fiscal space and the procyclicality of fiscal policy: The case for making hay while the sun shines". Economic Inquiry, 59(4), 1687–1701.
7. Michael Gavin, Roberto Perotti, "Fiscal Policy in Latin America", MIT Press, January 1997, p. 11 – 72.
8. Alesina, Alberto, Guido Tabellini, and Filipe R. Campante. "Why Is Fiscal Policy Often Procyclical?" Journal of the European Economic Association 6, no. 5 (2008): 1006–36. <http://www.jstor.org/stable/40283091>.
9. Alberto Alesina and Guido Tabellini, "Why is fiscal policy often procyclical?", Harvard University and IGIER Bocconi, February 2006, 41 pages.
10. Mark Hallerberg, Rolf Strauch "On the Cyclicity of Public Finances in Europe", Empirica 29: 183–207p, 2002.
11. Philipp Heimberger, "The cyclical behaviour of fiscal policy: A meta-analysis". Vienna Institute for International Economic Studies, Austria. Economic Modelling 123 (2023) 106259.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi – www.stat.uz.

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi – www.stat.uz.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.



Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.